

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم تحقیقات و فناوری

دانشگاه قم

مرکز تربیت مدرس

رساله کارشناسی ارشد مدرسی الهیات و معارف اسلامی

موضوع

معقول ثانی فلسفی در فلسفه اسلامی (تا ملاصدرا)

استاد راهنما

استاد محمد حسین حشمت پور

استاد مشاور

دکتر محسن جوادی

نگارش

مسعود اسماعیلی

کتابخانه اساتید بزرگ قم
شماره ثبت کتاب

۱۳۸۷ / ۱۶۱ / ۲۷

۱۰۱۰۱۸

۱۳۸۶

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

مرکز تربیت مدرس

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران

سپاس و قدردانی

از زحمات و راهنماییهای جناب استاد حشمت پور و استاد دکتر جوادی - زید عزم - کمال تشکر
و قدردانی را دارم؛ و نیز بر خود لازم می دانم، زحمات مسئولان واحد تربیت مدرس دانشگاه قم، بویژه
ریاست محترم حجة الاسلام و المسلمین دکتر ذبیحی - حفظه الله - را صمیمانه سپاس گویم.

چکیده

واژگان کلیدی: معقول اول، معقول ثانی منطقی، معقول ثانی فلسفی، عروض، اتصاف.

«معقول ثانی فلسفی» یکی از مهمترین مسائل فلسفه اسلامی است که در آن به پرسش‌هایی نظیر خارجی یا ذهنی بودن این مفاهیم، نحوه تقرر خارجی یا ذهنی آنها، و چگونگی حصول آنها در ذهن پرداخته می‌شود.

در حقیقت اصطلاح «معقول ثانی» به معنای مفاهیم ذهنی و منطقی (= عوارض ذهنی معقولات اولی)، از فلسفه فارابی شروع شده است. این اصطلاح (= معقول ثانی) طی قرون متمادی (= تا پس از خواجه نصیرالدین طوسی) به همین معنا به کار می‌رفته است. اما فارابی و ابن سینا، خود از اطلاق این اصطلاح بر مفاهیم فلسفی احتراز کرده، این مفاهیم را خارجی دانسته و بسیاری از خواص و ویژگی‌های آنها را (نظیر قرابت و عینیت آنها با وجود، و وحدت با معروضات ماهوی آنها) بر شمرده‌اند. اما بهمینار، آغازگر جریان است که مفاهیم فلسفی را (در برخی از مهمترین موارد آن)، معقول ثانی (به همان معنای یاد شده) می‌پندارد و شیخ اشراق و خواجه نصیرالدین طوسی، اوج این جریان شمرده می‌شوند. اما در میان تقریرهای این سه، از ذهنی بودن مفاهیم فلسفی، تفاوت‌های اندکی در ناحیه برخی توضیحات دیده می‌شود که در نهایت معلوم می‌شود که نظر نهایی هر سه، در ذهنی محض بودن مفاهیم فلسفی توافق دارد.

بعد از خواجه، گروهی چون قاضی عضد ایجی، تفتازانی و غیاث‌الدین دشتکی دیدگاهی مشابه با خواجه ارائه می‌کنند و برخی دیگر مانند قوشچی، سیدسند، دوانی، خفری و میرداماد با توجه به اتصاف خارجی این مفاهیم، از معقول ثانی دانستن آنها، احتراز می‌کنند و یا (در دیدگاه دوانی و میرداماد) بتدریج از معنای قبلی معقول ثانی فاصله گرفته، آن را به معنایی دیگر بر مفاهیم فلسفی اطلاق می‌کنند. در حقیقت قوشچی که آغازگر این راه است، عقیده دارد که معقولات ثانیه - که در زمان وی، هنوز به همان معنای قدیم (یعنی مفاهیم ذهنی محض) اطلاق می‌شده است - دارای اتصاف خارجی نیستند و لذا غیر از مفاهیمی چون وحدت و وجود و... هستند. این دیدگاه را دوانی به این نحو ابراز می‌کند که معقول ثانی بودن مفاهیم فلسفی با خارجیت آنها تهافتی ندارد؛ زیرا این مفاهیم از حیث عروض و تغایر با معروضات خود، ذهنی و از

حیث اتحاد با موضوعات خارجیشان، خارجی اند. وی با این کار، معنای جدیدی از معقول ثانی را رقم می‌زند که اعم از معنای گذشته بوده، با خارجیت مفاهیم (بنحو عینیت با موضوعاتشان) سازگار است. اما میرداماد، تحت تأثیر دوانی، در نهایت بتصریح، از اصطلاح «معقول ثانی فلسفی» در کنار «معقول ثانی منطقی» نام برده، و به دلیل تفاوت آنها در اتصاف، یکی را خارجی و دیگری را ذهنی دانسته است.

ملاصدرا به تبع میرداماد، تقسیم معقولات ثانیه به منطقی و فلسفی را می‌پذیرد، و بر خلاف میرداماد و اسلاف وی، اتصاف خارجی مفاهیم را دلیلی بر تحقق حیثیتی متمایز در خارج، در ازای این مفاهیم می‌داند و به تغایر حقیقی این حیثیات، در متن وجود واحد قائل می‌شود. بدین سان ایشان، به نوعی عروض مفاهیم فلسفی را نیز (افزون بر اتصاف آنها) خارجی دانسته است. اما حکیم سبزواری، با پیش کشیدن دوباره‌ی دو ملاک عروض و اتصاف (که قبلاً در عبارات میرداماد به کار رفته بود) در تعریف معقولات سه گانه و ذهنی دانستن عروض مفاهیم فلسفی، این مفاهیم را بر خلاف ملاصدرا، در خارج عین معروضات خود می‌داند و هیچ تغایری در خارج تصویر نمی‌کند و معتقد است که این مفاهیم، هیچ وجود فی نفسه ای در خارج نداشته و وجود فی نفسه مصداق خارجی آنها، در ازای موضوع آنها (نه خود آنها) می‌باشد و لذا این مفاهیم در خارج تنها دارای وجود فی غیره هستند.

مرحوم علامه طباطبایی نیز، برغم پذیرش وجود خارجی مفاهیم فلسفی در عینیت با معروضات خارجی شان، این مفاهیم را در مقایسه با مفاهیم ماهوی (در تلقی مشهور) که در خارج و ذهن منحفظ اند، انتزاعی و غیر حقیقی می‌داند و این مفاهیم را به آن معنا خارجی می‌داند که از خارج خود حکایت‌گرند. ایشان در این باب، از چگونگی حصول این مفاهیم در ذهن سخن گفته و در طرح این مسأله و نوع حل آن ابتکار خاصی ارائه کرده است. شهید مطهری، آیت الله مصباح و استاد فیاضی نیز در این زمینه ابتکاراتی داشته اند که در چارچوب دیدگاه ملاصدرا، طرح می‌شوند.

در پایان نیز با استفاده از نقاط قوت دیدگاه‌های مختلف و تحلیلی دقیقتر از مسأله می‌توان دریافت که دستیابی ذهن به معقولات ثانیه فلسفی، بتوسط شهود عقلی است که در متن شهود حسی، جریان دارد. ثانویت معقولات فلسفی نیز، به لحاظ مقام اثبات می‌باشد، که همین مقام، بتدریج ما را به مقام ثبوت سوق می‌دهد و ما به لحاظ ثبوتی، به عکس آنچه در مقام اثبات (در مورد اصل و فرغ بودن مفاهیم) یافته بودیم، پی می‌بریم و نیز در می‌یابیم که نحوه تقرر خارجی مفاهیم فلسفی در متن وجود خارجی، با نحوه تقرر خارجی مفاهیم ماهوی در آن، متفاوت است.

فهرست اجمالی

مقدمه ۱

بخش یکم: کلیات ۳

فصل اول: کلیات رساله ۴

۱-۱. تعریف اجمالی ۴

۱-۲. طرح بحث ۱۰

۱-۳. اهمیت مبحث معقول ثانی فلسفی ۱۶

۱-۴. چگونگی پردازش موضوع ۱۶

۱-۵. پیشینه تحقیق ۲۰

۱-۶. دورنمایی کلی از پیشینه، آغاز و روند تاریخی بحث ۲۰

فصل دوم. پیشینه بحث در فلسفه یونان ۲۳

۲-۱. افلاطون ۲۳

۲-۲. ارسطو ۳۵

۲-۳. نگاهی کلی به دیدگاه فلسفه یونان و تأثیرات آن ۴۷

بخش دوم: معقول ثانی فلسفی در فلسفه مشاء ۴۹

فصل سوم: کندی (۱۸۵-۲۵۲هـ) ۵۰

۳-۱. تعریف ادراک ۵۱

۳-۲. اقسام ادراکات و قوای ادراکی ۵۲

۳-۳. ویژگیهای عقل و معقولات ۵۳

۳-۴. نحوه تحصیل معقولات و رابطه آن با خارج ۵۵

۳-۵. مراتب عقل ۵۷

۳-۶. اصطلاح معقول و عقل «اول و ثانی» نزد کندی ۵۸

۵۹	۳-۷. دیدگاه کندی در مورد «وجود» و «وحدت»
۶۲	۳-۸. جمع بندی
۶۳	فصل چهارم: فارابی (۲۵۹ - ۳۳۹ هـ)
۶۳	۴-۱. نظام کلی معقولات در فلسفه فارابی
۷۰	۴-۲. اصطلاح «معقول ثانی» در فلسفه فارابی
۸۸	۴-۳. معقول ثانی فلسفی در فلسفه فارابی
۱۰۸	۴-۴. جمع بندی بحث معقول ثانی فلسفی در فلسفه فارابی
۱۱۳	فصل پنجم: ابن سینا (۳۷۰ - ۴۲۸ هـ)
۱۱۳	۵-۱. نظام کلی معقولات در فلسفه ابن سینا
۱۱۶	۵-۲. «معقول ثانی» در فلسفه ابن سینا
۱۲۲	۵-۳. معقول ثانی فلسفی در فلسفه ابن سینا
۱۴۴	۵-۴. جمع بندی
۱۴۵	فصل ششم: بهمنیار (م: ۴۵۸ هـ)
۱۴۵	۶-۱. نظام کلی معقولات از دیدگاه بهمنیار
۱۴۶	۶-۲. «معقول ثانی» از دیدگاه بهمنیار
۱۴۸	۶-۳. معقولات ثانیه فلسفی از دیدگاه بهمنیار
۱۵۷	۶-۴. جمع بندی
۱۵۹	نگاهی کلی به معقول ثانی فلسفی در فلسفه مشاء

بخش سوم: معقول ثانی فلسفی در فلسفه اشراق ۱۶۰

۱۶۱	فصل هفتم: شیخ اشراق (۵۴۹-۵۸۷ هـ)
۱۶۱	مقدمه: ترسیم فضای علمی «مسأله» در زمان شیخ اشراق
۱۶۲	۷-۱. معقول ثانی از دیدگاه شیخ اشراق
۱۷۴	۷-۲. مفاهیم فلسفی در فلسفه اشراق
۱۸۶	۷-۳. جمع بندی

بخش چهارم: معقول ثانی فلسفی در فلسفه مشائی - اشراقی از خواجه تا ملاصدرا ۱۸۸

فصل هشتم: خواجه نصیرالدین طوسی (قرن ۷) ۱۹۰

۸-۱. «معقول ثانی» از دیدگاه خواجه ۱۹۰

۸-۲. معقولات ثانی فلسفی از دیدگاه خواجه ۱۹۶

۸-۳. جمع بندی ۲۰۸

فصل نهم: اتباع خواجه ۲۱۰

۹-۱. قاضی عضدالدین ایجی (۷۰۰-۷۵۶) ۲۱۰

۹-۲. سعدالدین تفتازانی (۷۱۲-۷۹۳) ۲۱۲

۹-۳. غیاث‌الدین منصور دشتکی شیرازی (۸۶۶-۹۴۹) ۲۱۴

فصل دهم: دیدگاه‌های جدید ۲۱۶

۱۰-۱. ملاعلی قوشچی (م: ۱۷۹ هـ) ۲۱۶

۱۰-۲. سید سند (سید صدرالدین دشتکی شیرازی: ۸۲۸-۹۰۳ هـ.ق) ۲۲۱

۱۰-۳. جلال‌الدین دوانی (۸۳۰-۹۱۰ هـ.ق) ۲۲۴

۱۰-۴. محقق خفّری (متوفی: ۹۳۵ یا ۹۵۷) ۲۳۰

نگاهی کلی به وضعیت مسأله «معقول ثانی فلسفی» در این دوره ۲۴۳

بخش پنجم: معقول ثانی فلسفی در فلسفه صدرایی (حکمت متعالیه) ۲۴۶

فصل یازدهم: ملاصدرا (قرن ۱۱) ۲۴۷

۱۱-۱. مقدمه: ترسیم فضای علمی بحث تا زمان ملاصدرا ۲۴۷

۱۱-۲. شروع دیدگاه ملاصدرا: تحقق حیثیات خارجی در ازای معقولات ثانی فلسفی ۲۵۰

۱۱-۳. تغایر خارجی حیثیات مایا زاء معقولات ثانی فلسفی ۲۵۶

۱۱-۴. اصالت خارجی حیثیت وجود نسبت به حیثیات دیگر مفاهیم ۲۶۲

۱۱-۵. ذهنی و انتزاعی بودن مفهوم وجود و دیگر مفاهیم فلسفی به معنایی دیگر (چگونگی خارجیت مفهوم وجود و دیگر مفاهیم فلسفی) ۲۶۵

۱۱-۶. جمع بندی ۲۸۰

۲۸۲.....	تکمله: نگاهی به دیگر فیلسوفان صدرایی
۲۸۲.....	فصل دوازدهم: حکیم ملاهادی سبزواری (۱۲۱۲ تا ۱۲۸۹)
۲۸۲.....	۱۲-۱. تقسیم معقول ثانی به منطقی و فلسفی و جایگاه دو واژه عروض و اتصاف
۲۸۳.....	۱۲-۲. تعریف معقول ثانی منطقی و فلسفی و معنی ثانویت آن دو
۲۸۵.....	۱۲-۳. معنی دو واژه «اتصاف» و «عروض»
۲۸۸.....	۱۲-۴. معنی خارجیت اتصاف و ذهنی بودن عروض معقولات ثانی فلسفی

۲۹۳.....	فصل سیزدهم: فیلسوفان معاصر
۲۹۳.....	۱۳-۱. علامه طباطبائی
۳۰۰.....	۱۳-۲. شهید مطهری
۳۰۵.....	۱۳-۳. آیت الله مصباح یزدی
۳۱۲.....	۱۳-۴. استاد فیاضی
۳۱۹.....	۱۳-۵. نگاهی کلی به آراء فیلسوفان معاصر

بخش ششم: نتیجه گیری و تحلیل مسأله ۳۲۳

۳۲۴.....	فصل چهاردهم. جمع بندی مباحث گذشته
۳۲۴.....	پیشنادهایی جهت پیگیری بیشتر بحث
۳۲۸.....	فصل پانزدهم. تحلیلی بر مسأله
۳۲۸.....	۱۵-۱. مقدمه ای بر تحلیل مختار
۳۳۰.....	۱۵-۲. مقام اثبات
۳۳۶.....	۱۵-۳. مقام ثبوت
۳۴۲.....	فهرست منابع
۳۴۷.....	چکیده انگلیسی

فهرست تفصیلی

مقدمه ۱

بخش یکم: کلیات ۳

فصل اول: کلیات رساله ۴

۱-۱. تعریف اجمالی ۴

۱-۱-۱. معقولات و اقسام آن ۴

۱-۱-۱-۱. معقولات اولی ۵

۱-۱-۱-۲. معقولات ثانی فلسفی ۶

۱-۱-۱-۳. معقولات ثانی منطقی ۷

۱-۱-۲. ملاک اصلی در تعریف و تمییز معقولات ثانی فلسفی ۸

۱-۱-۳. مفاهیم زیر مجموعه معقولات ثانی فلسفی ۹

۱-۲. طرح بحث ۱۰

- ۱-۲-۱. سرآغاز ۱۱
- ۱-۲-۲. پرسشهای اساسی ۱۲
- ۱-۲-۲-۱. مفهوم «معقول ثانی» و عناوین مشابه ۱۲
- ۱-۲-۲-۳. تعریف معقولات ثانیه فلسفی و ملاک تمایز آنها از دیگر مفاهیم ۱۲
- ۱-۲-۲-۴. کیفیت حصول معقولات ثانیه فلسفی در ذهن ۱۳
- ۱-۲-۲-۵. نفس الأمر و واقع معقولات ثانیه فلسفی و کیفیت صدق آنها ۱۳
- ۱-۲-۲-۶. مفاهیم مشمول در تعریف معقول ثانی فلسفی ۱۴
- ۱-۲-۳. جنبه‌های مختلف و مباحث مرتبط با موضوع ۱۴
- ۱-۲-۳-۱. جنبه‌های معرفت شناسانه ۱۴
- ۱-۲-۳-۲. جنبه‌های هستی شناسانه ۱۵
- ۱-۲-۳-۳. دانشهای مرتبط ۱۵
- ۱-۳. اهمیت مبحث معقول ثانی فلسفی ۱۶
- ۱-۴. چگونگی پردازش موضوع ۱۶
- ۱-۴-۱. پردازش علمی و تحقیقی ۱۷
- ۱-۴-۱-۱. بررسی و مطالعه سراسر کتب و آثار هر شخصیت ۱۷
- ۱-۴-۱-۲. جمع آوری عبارات مرتبط ۱۸
- ۱-۴-۱-۳. تجزیه و تحلیل دقیق عبارات و تشخیص پیوندها و ارتباطات ۱۸
- ۱-۴-۱-۴. تعیین ساختار علمی نظریات هر فیلسوف ۱۸
- ۱-۴-۱-۵. جمع بندی ۱۸
- ۱-۴-۲. پردازش تدوینی ۱۹
- ۱-۴-۲-۱. چینه‌بندی کلی مباحث ۱۹
- ۱-۴-۲-۲. چینه‌بندی مباحث در بخش مربوط به هر شخصیت ۱۹
- ۱-۴-۲-۳. شیوه‌ارایه مطالب و عبارات ۲۰

۱-۵. پیشینه تحقیق ۲۰

۱-۶. دورنمایی کلی از پیشینه، آغاز و روند تاریخی بحث ۲۰

فصل دوم. پیشینه بحث در فلسفه یونان ۲۳

۲-۱. افلاطون ۲۳

۲-۱-۱. مقدمه: نظریه «مثل» افلاطونی ۲۳

۲-۱-۲. شناخت و تعقل در فلسفه افلاطون ۲۸

۲-۱-۳. مفاهیم فلسفی در نظام معقولات افلاطونی ۳۰

۲-۲. ارسطو ۳۵

۲-۲-۱. دسته بندی و تمایز مفاهیم از دیدگاه ارسطو ۳۵

۲-۲-۲. «وجود» در فلسفه ارسطو ۳۸

۲-۲-۲-۱. مشترک معنوی و مشکک بودن وجود ۳۸

۲-۲-۲-۲. خارجیت وجود ۴۲

۲-۲-۲-۳. ارتباط وجود و ماهیت ۴۳

۲-۲-۲-۴. وجود و دیگر مفاهیم فلسفی ۴۶

۲-۲-۳. جمع بندی ۴۷

۲-۳. نگاهی کلی به دیدگاه فلسفه یونان و تأثیرات آن ۴۷

بخش دوم: معقول ثانی فلسفی در فلسفه مشاء ۴۹

فصل سوم: کندی (۱۸۵-۲۵۲هـ) ۵۰

۳-۱. تعریف ادراک ۵۱

۳-۲. اقسام ادراکات و قوای ادراکی ۵۲

۳-۳. ویژگیهای عقل و معقولات ۵۳

۳-۴. نحوه تحصیل معقولات و رابطه آن با خارج ۵۵

۳-۵. مراتب عقل ۵۷

۳-۶. اصطلاح معقول و عقل «اول و ثانی» نزد کندی ۵۸

۳-۷. دیدگاه کندی در مورد «وجود» و «وحدت» ۵۹

۳-۷-۱. وجود ۵۹

۳-۷-۲. وحدت ۶۰

۳-۸. جمع بندی ۶۲

فصل چهارم: فارابی (۲۵۹-۳۳۹هـ) ۶۳

۴-۱. نظام کلی معقولات در فلسفه فارابی ۶۳

۴-۱-۱. بازشناسی معقول از محسوس ۶۳

۴-۱-۲. تعریف معقولات ۶۴

۴-۱-۳. نحوه تحصیل معقولات ۶۵

۴-۱-۴. مطابقت معقولات با خارج ۶۷

۶۹.....	۴-۱-۵. تقسیم معقولات .....
۶۹.....	۴-۱-۵-۱. معقولات اولی و ثانیه .....
۶۹.....	۴-۱-۵-۲. معقولات اولی (بدیهی) و نظری .....
۷۰.....	۴-۱-۵-۳. معقولات بالقوه و بالفعل .....
۷۰.....	۴-۲. اصطلاح «معقول ثانی» در فلسفه فارابی ^۶ .....
۷۰.....	۴-۲-۱. مقدمه: معقول اول .....
۷۰.....	۴-۲-۱-۱. تعریف .....
۷۳.....	۴-۲-۱-۲. تقسیمات .....
۷۵.....	۴-۲-۱-۳. نحوه حصول معقولات اولی .....
۷۶.....	۴-۲-۱-۴. کیفیت مطابقت با خارج .....
۷۸.....	۴-۲-۱-۵. جمع بندی ویژگیهای معقول اول .....
۷۹.....	۴-۲-۲. تعریف و ویژگیهای معقول ثانی .....
۷۹.....	۴-۲-۲-۱. تصویر کلی معقول ثانی .....
۸۰.....	۴-۲-۲-۲. ذهنی بودن معقولات ثانیه .....
۸۱.....	۴-۲-۲-۳. معقول ثانی به معنی «مالیس بأول» است (بی نهایت لایقنی بودن معقولات ثانیه) .....
۸۲.....	۴-۲-۲-۴. وجه تسمیه معقول ثانی و اصطلاحات مشابه با آن .....
۸۳.....	۴-۲-۳. مفاهیم مشمول «معقول ثانی» .....
۸۳.....	الف. مفاهیم منطقی .....
۸۴.....	ب. مفاهیم حاکی از کیفیات ذهنی و نفسانی .....
۸۴.....	ج. وجود رابط (و مفهوم نسبت و اضافه) .....
۸۵.....	د. مفاهیم متسلسل .....
۸۵.....	ه. نگاهی دیگر به تعریف معقولات ثانیه با توجه به مفاهیم مشمول آن .....
۸۵.....	۴-۲-۴. کیفیت صدق معقولات ثانیه .....
۸۶.....	الف. مطابقت معقولات ثانیه با خارج .....

- ب. وجوه تغایر معقولات ثانیه با مصادیق آن ۸۶
- ج. کیفیت مطابقت معقولات ثانیه با خارج ۸۶
- ۴-۲-۵. جمع بندی ۸۷
- ۴-۳. معقول ثانی فلسفی در فلسفه فارابی ۸۸
- ۴-۳-۱. جایگاه معقولات ثانیه فلسفی در نظام معقولات فارابی ۸۹
- ۴-۳-۱-۱. بازشناسی مفاهیم فلسفی از معقولات اولی ۸۹
- الف. عدم دلالت بر جزء مقوم (جنس و فصل نبودن) ۸۹
- ب. جنس و فصل نداشتن ۹۱
- ج. مشکک بودن ۹۲
- د. اعمیت ۹۳
- ه. بداهت ۹۴
- ۴-۳-۱-۲. بازشناسی مفاهیم فلسفی از معقولات ثانیه ۹۵
- ۴-۳-۱-۳. شناسایی معقولات فلسفی به عنوان دسته‌ای خاص از مفاهیم ۹۷
- الف. محوریت در فلسفه اولی و اختصاص به آن ۹۷
- ب. قرابت با وجود ۹۹
- ۴-۳-۲. ویژگی‌های معقولات ثانی فلسفی ۱۰۲
- الف. خارجی بودن ۱۰۲
- ب. وحدت مصادیقی ۱۰۶
- ۴-۴. جمع بندی بحث معقول ثانی فلسفی در فلسفه فارابی ۱۰۸
- یکم. جمع بندی محتوایی ۱۰۸
- ۴-۴-۱. اصطلاح معقول ثانی و مفهوم آن ۱۰۸
- ۴-۴-۲. جایگاه و تعریف معقولات ثانیه فلسفی و ملاک تمایز آنها از دیگر مفاهیم ۱۱۰

- ۱۱۱..... ۴-۴-۳. کیفیت حصول معقولات ثانیه فلسفی در ذهن
- ۱۱۱..... ۴-۴-۴. نفس الامر و واقع معقولات ثانیه فلسفی و کیفیت صدق آنها
- ۱۱۱..... ۴-۴-۵. مفاهیم مشمول «مفاهیم فلسفی»
- ۱۱۲..... دوم. جمع بندی تاریخی
- ۱۱۲..... ۴-۴-۶. تأثیر آراء فارابی در سیر تاریخی معقول ثانی
- ۱۱۳..... فصل پنجم: ابن سینا (۳۷۰-۴۲۸ هـ)
- ۱۱۳..... ۵-۱. نظام کلی معقولات در فلسفه ابن سینا
- ۱۱۳..... ۵-۱-۱. تعریف تعقل
- ۱۱۴..... ۵-۱-۲. چگونگی دستیابی عقل به معقولات
- ۱۱۴..... ۵-۱-۳. کیفیت مطابقت معقولات با خارج
- ۱۱۵..... ۵-۱-۴. تقسیم معقولات
- ۱۱۶..... ۵-۲. «معقول ثانی» در فلسفه ابن سینا
- ۱۱۶..... ۵-۲-۱. تعریف و ویژگیها
- ۱۱۹..... ۵-۲-۲. مفاهیم مشمول عنوان معقول ثانی
- ۱۲۰..... ۵-۲-۳. رابطه (معقول ثانی) با منطق و فلسفه اولی
- ۱۲۱..... ۵-۲-۴. جمع بندی ویژگیهای «معقول ثانی» از دیدگاه ابن سینا
- ۱۲۲..... ۵-۳. معقول ثانی فلسفی در فلسفه ابن سینا
- ۱۲۲..... ۵-۳-۱. جایگاه معقولات ثانی فلسفه در نظام معقولات ابن سینا
- ۱۲۳..... ۵-۳-۱-۱. باز شناسی مفاهیم فلسفی از معقولات اولی
- ۱۲۵..... ۵-۳-۱-۲. باز شناسی مفاهیم فلسفی از معقولات ثانیه منطقی
- ۱۲..... ۵-۳-۱-۳. شناسایی معقولات ثانیه فلسفی به عنوان گروهی ویژه از معقولات

۱۲۹.....	۵-۳-۲. ویژگیهای معقولات ثانی فلسفی
۱۲۹.....	الف. متصور بودن.....
۱۳۰.....	ب. فلسفی بودن.....
۱۳۰.....	ج. غیر ماهوی بودن.....
۱۳۲.....	د. خارجیت.....
۱۳۸.....	ه. عینیت با معروض خود.....
۱۴۲.....	و. وحدت مصداقی.....
۱۴۴.....	۵-۴. جمع بندی.....

فصل ششم. بهمینار (م: ۴۵۸ هـ)..... ۱۴۵

۶-۱. نظام کلی معقولات از دیدگاه بهمینار..... ۱۴۵

۶-۲. «معقول ثانی» از دیدگاه بهمینار..... ۱۴۶

۶-۲-۱. تعریف و ویژگیها..... ۱۴۶

۶-۲-۲. ارتباط معقول ثانی با علم منطقی..... ۱۴۷

۶-۲-۳. مفاهیم مشمول در «معقول ثانی» و راهیابی مفاهیم فلسفی در این حیطه..... ۱۴۸

۶-۳. معقولات ثانیه فلسفی از دیدگاه بهمینار..... ۱۴۸

۶-۳-۱. جایگاه مفاهیم فلسفی در نظام معقولات بهمینار..... ۱۴۹

۶-۳-۱-۱. بازشناسی مفاهیم فلسفی از معقولات اولی..... ۱۴۹

الف. مقوم ماهوی نبودن..... ۱۴۹

ب. جنس و فصل نداشتن..... ۱۴۹

ج. مشکیک بودن..... ۱۴۹

د. ازیلی بودن..... ۱۵۰

۱۵۰	هـ. اعم بودن.....
۱۵۰	۶-۳-۱-۲. پیوند مفاهیم فلسفی با معقولات ثانی (منطقی) در دیدگاه بهمینیار و بررسی چگونگی آن.....
۱۵۵	۶-۳-۲. دیگر ویژگیهای مفاهیم فلسفی.....
۱۵۵	الف. عدم خارجیت.....
۱۵۵	ب. قرابت و عینیت با وجود.....
۱۵۷	ج. عرض بودن برخی مفاهیم فلسفی.....
۱۵۷	۶-۴. جمع بندی.....
۱۵۹	نگاهی کلی به معقول ثانی فلسفی در فلسفه مشاء.....

بخش سوم: معقول ثانی فلسفی در فلسفه اشراق..... ۱۶۰

۱۶۱	فصل هفتم: شیخ اشراق (۵۴۹-۵۸۷هـ).....
۱۶۱	مقدمه: ترسیم فضای علمی «مسأله» در زمان شیخ اشراق.....
۱۶۲	۷-۱. معقول ثانی از دیدگاه شیخ اشراق.....
۱۶۲	۷-۱-۱. تقسیم مفاهیم و صفات.....
۱۶۴	۷-۱-۲. اصطلاح «معقول ثانی».....
۱۶۵	۷-۱-۳. تعابیر مشابه با معقول ثانی و معنای آنها.....
۱۶۶	۷-۱-۴. مفاهیم مشمول در «معقول ثانی» (مفاهیم اعتباری).....
۱۶۷	الف. کلیه مقولات و محمولات از حیث محمول بودن.....
۱۶۷	ب. برخی از مقولات و مفاهیم ماهوی.....

ج. اجناس و فصول امور بسیط و اندراج آنها تحت مقولات.....	۱۶۷
د. امور عدمی.....	۱۶۸
ه. مفاهیم منطقی.....	۱۶۸
و. مفاهیم فلسفی.....	۱۶۹
۷-۱-۵. معیار (قسطاس) شناسایی معقولات ثانیه (مفاهیم اعتباری) از دیگر مفاهیم.....	۱۶۹
۷-۲. مفاهیم فلسفی در فلسفه اشراق.....	۱۷۴
۷-۲-۱. معنای اعتباری بودن مفاهیم فلسفی (معقول ثانی بودن مفاهیم فلسفی).....	۱۷۵
۱) معنای تقسیم صفات به ذهنی و خارجی.....	۱۷۵
۲) معنای «معقول ثانی» و اصطلاحات مرادف با آن.....	۱۷۶
۳) هدف اصلی از معیار (قسطاس) شناسایی مفاهیم اعتباری.....	۱۷۶
۴) توجه شیخ اشراق به فرض عینیت خارجی وجود با معروض خود و رد آن.....	۱۷۶
۵) دیدگاه شیخ اشراق در باب چگونگی حمل مفاهیم اعتباری بر امور خارجی و مطابقت آن.....	۱۷۹
۷-۲-۲. اشکالی بر نظریه ذهنی محض بودن مفاهیم فلسفی یا انتساب آن به شیخ اشراق و پاسخ وی به آن.....	۱۷۹
۷-۲-۳. کیفیت سازگاری حمل مفاهیم فلسفی بر امور خارجی با اعتباریت آنها.....	۱۸۲
۷-۲-۴. گزاف نبودن حمل امور اعتباری (و مفاهیم فلسفی) بر خارج.....	۱۸۵
۷-۳. جمع بندی.....	۱۸۶

بخش چهارم: معقول ثانی فلسفی در فلسفه مشائی - اشراقی از خواجه تا ملاصدرا ۱۸۸

فصل هشتم: خواجه نصیرالدین طوسی (قرن ۷).....	۱۹۰
۸-۱. «معقول ثانی» از دیدگاه خواجه.....	۱۹۰